

УДК 347.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.43>*І. Б. Факас, В. С. Веселий*

ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН ЯК СУБ'ЄКТ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. Глобалізація правовідносин і зростання кількості транскордонних цивільних спорів зумовлюють потребу у створенні дієвих механізмів отримання доказів за межами національної юрисдикції. Значну частину транскордонних цивільних спорів породжують не лише економічні процеси, а й приватні правовідносини. Серед них – укладення шлюбів між громадянами різних держав, що зумовлює подальші спори щодо розірвання шлюбу чи визначення правового статусу подружжя. Поширеною категорією справ є стягнення аліментів на утримання дітей, де виникає необхідність залучення доказів, розташованих за межами України. У зазначених випадках ключовим завданням цивільного судочинства стає доступ до доказів, що знаходяться в іноземній юрисдикції, оскільки саме вони забезпечують можливість повного й справедливого вирішення спору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі досліджувалися окремі аспекти координації діяльності правоохоронних органів у протидії злочинності, зокрема, у працях А.-М. Ю. Ангеленюк, І.О. Завидняка, І.М. Легана, Ю.Ю. Рябченка, Ю.М. Чорноус із наголосом на механізмах кримінального провадження. І.І. Васильковський аналізував питання міжнародного співробітництва правоохоронних органів у сфері розслідування кіберзлочинів, наукові праці О.В. Старченка присвячені визначенню місця та ролі зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності з урахуванням міжнародних аспектів. Разом з тим, варто зазначити, що більшість наукових напрацювань концентрується саме на кримінальному аспекті міжнародної взаємодії. Натомість проблематика міжнародного співробітництва у цивільних справах, а також з'ясування ролі правоохоронних органів у цьому процесі, залишається фрагментарно дослідженою.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз ролі правоохоронних органів як суб'єктів збирання доказів у міжнародному цивільному судочинстві, визначити особливості їхнього процесуального статусу в Україні, США та країнах Європейського Союзу, а також виявити проблеми та перспективи удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду та сучасних викликів цифровізації доказування.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правове регулювання збирання доказів у цивільних справах ґрунтується на низці універсальних та регіональних актів, які створюють механізми співпраці між судами різних держав. Центральне місце серед них посідає Гаазька конвенція про збирання доказів за кордоном у цивільних або комерційних справах 1970 року (Hague Evidence Convention) [1]. Вона встановлює процедуру надсилання та виконання судових доручень через цен-

тральні органи держав-учасниць. Конвенція дозволяє судам однієї країни звертатися з проханням про збирання доказів безпосередньо до компетентних органів іншої країни, а також передбачає можливість участі представників сторін у цих процесуальних діях. Незважаючи на широке застосування, механізм Конвенції критикують за надмірну формалізованість та тривалість процедур, що іноді робить його малоефективним для швидкого отримання доказів.

На регіональному рівні особливе значення має Регламент (ЄС) 2020/1783 [2] про співробітництво судів у сфері доказування у цивільних і комерційних справах, який набрав чинності 1 липня 2022 року та замінив попередній Регламент № 1206/2001. Новий документ істотно удосконалив механізми взаємодії між судами держав-членів ЄС, запровадивши:

- ширше використання відеоконференцій для допиту свідків та експертів у транскордонних спорах;
- можливість прямого контакту між судами, що дозволяє уникнути зайвої бюрократії й прискорити обмін інформацією;
- електронні засоби комунікації для надсилання та отримання доручень;
- механізми захисту персональних даних у процесі передачі доказів.

Однак ефективність міжнародного співробітництва у сфері доказування значною мірою залежить від внутрішніх процесуальних механізмів, що застосовуються в кожній конкретній юрисдикції. Підходи до збирання доказів істотно відрізняються залежно від правової системи держави, зокрема між загальним та континентальним правом. Розглянемо ключові особливості цих систем на прикладі США, Великої Британії та країн континентальної Європи.

У державах загального права, зокрема у США та Великій Британії, функціонує інститут *discovery*, який передбачає обов'язок сторін розкривати один одному широкий спектр документів та іншої інформації, навіть якщо вона є невідомою для тієї сторони, яка її надає. Такий механізм суттєво підвищує ефективність доказування, але водночас вимагає значних ресурсів і може створювати ризики зловживань.

Натомість у державах континентальної правової системи (Франція, Німеччина, Італія, Україна тощо) процесуальне законодавство встановлює більш вузькі межі доказування: суди зазвичай витребують докази лише за конкретним клопотанням сторони, а примусові механізми їх отримання застосовуються обмежено. У результаті це може ускладнювати розгляд справи, якщо необхідні документи або свідки перебувають в іншій юрисдикції.

У США важливим інструментом у сфері міжнародного цивільного судочинства є 28 U.S.C. §1782 [3], який надає федеральним судам повноваження видавати накази про надання свідчень або документів для використання у провадженнях іноземних чи міжнародних трибуналів. Особливістю цієї норми є її універсальність: вона дозволяє звертатися не лише іноземним судам, а й приватним сторонам, які є «заінтересованими особами». Це створює потужний процесуальний інструмент для учасників транскордонних спорів, адже вони можуть отримати доступ до доказів, що знаходяться на території США, навіть якщо основне провадження триває в іншій країні.

Практика федеральних судів свідчить про широке застосування §1782 у різних категоріях справ. Наприклад, у справі *Intel Corp. v. Advanced Micro Devices, Inc.* (542 U.S. 241 (2004)) [4], Верховний суд США сформулював дискреційні критерії, за якими суди визначають доцільність надання допомоги: наявність альтернативних засобів отримання доказів, готовність іноземного трибуналу прийняти такі докази, відсутність спроб обійти національні обмеження.

Таким чином, §1782 слугує унікальним механізмом, який вирізняє американську систему доказування на міжнародному рівні. Він дозволяє не лише реалізувати принцип міжнародної правової допомоги, а й розширює можливості сторін у забезпеченні доказів, що значно підсилює роль США як юрисдикції, сприятливої для транскордонного цивільного процесу.

В Україні регламентація питань, пов'язаних зі збиранням доказів у цивільному судочинстві, закріплена насамперед у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України). Зокрема, статті 84-85 [5] визначають порядок витребування доказів за клопотанням сторони або з ініціативи суду. Суд має право зобов'язати фізичних чи юридичних осіб, у тому числі органи державної влади, надати необхідні документи, речі чи інші матеріали, що мають доказове значення. У разі ухилення від виконання відповідної ухвали суду можуть бути застосовані заходи процесуального примусу, включаючи накладення штрафу.

Важливу роль у цьому процесі відіграють правоохоронні органи, оскільки саме вони забезпечують примусове виконання судових ухвал. Це питання врегульовано Законом України «Про Національну поліцію». Так, у статті 23 [6] закріплено обов'язки поліції щодо забезпечення виконання рішень судів, зокрема поліція вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень ..., здійснює розшук боржника чи дитини у виконавчому провадженні у випадках, передбачених законом або рішенням суду.

На практиці це означає, що суд може доручити поліції здійснити привід особи, яка ігнорує виклики, або примусово вилучити речі чи документи, що є доказами у справі. Наприклад, у цивільних спорах про спадкування чи поділ майна суд може зобов'язати поліцію забезпечити доступ до приміщення для вилучення оригіналів документів. У випадках, коли мова йде про електронні носії інформації або цифрові дані, поліція може виступати як технічний посередник у їх вилученні та збереженні.

Таким чином, українська модель демонструє тісний зв'язок між судовою владою та правоохоронними органами у сфері доказування. Суд залишається єдиним органом, що приймає процесуальні рішення, але для їх практичної реалізації нерідко потрібна участь поліції, яка виконує функцію примусового механізму, забезпечуючи ефективність цивільного процесу.

Правоохоронні органи у цивільному процесі виконують передусім допоміжну функцію, оскільки вони не є сторонами спору й не впливають на зміст судових рішень, проте забезпечують їхнє виконання та дієвість судового розгляду. По-перше, поліція здійснює примусовий привід свідків та інших учасників процесу, які без поважних причин не з'являються до суду. Це важливо у випадках, коли саме особисті показання є ключовим доказом, але учасник ухиляється від явки.

По-друге, до компетенції правоохоронних органів належить розшук осіб, що ухиляються від виконання процесуальних обов'язків. Йдеться не лише про відповідачів у цивільних справах, а й про третіх осіб чи свідків, які володіють інформацією, необхідною для встановлення істини у справі.

По-третє, правоохоронні органи виконують ухвали суду про вилучення документів або майна, що мають доказове значення. Наприклад, у спорах про спадкування чи поділ спільного майна суд може доручити поліції забезпечити доступ до приміщення та вилучення оригіналів документів, які сторона відмовляється надати добровільно.

У сучасних умовах все більшого значення набувають електронні докази: дані з мобільних пристроїв, електронної пошти, соціальних мереж. У США вони можуть бути витребувані через *subpoena* в рамках §1782 [3] (див. *In re Barney*, N.D. Cal., 2022, щодо доступу до IP-адрес та акаунтів у соціальних мережах). У країнах ЄС доступ до цифрових доказів суворо регламентується нормами GDPR, що суттєво обмежує роль поліції у таких процесах.

В Україні законодавство лише частково врегульовує порядок збирання електронних доказів у цивільних справах (ст. 100 ЦПК) [5], і на практиці поліція часто відіграє ключову роль у їх вилученні. Правоохоронні органи мають технічні можливості й законні повноваження для вилучення електронних носіїв, звернення до провайдерів чи операторів зв'язку із запитом, а також забезпечення збереження цифрової інформації в незмінному вигляді.

У такому контексті особливої актуальності набуває питання участі правоохоронних органів у збиранні електронних доказів, зокрема у справах із транскордонним елементом. Адже з огляду на зростання кіберзлочинності, що не визнає державних кордонів, саме поліція нерідко виступає ключовим інструментом міжнародної співпраці у сфері цифрової доказової бази.

Ілюстративним є приклад, наведений у Річному звіті Національної поліції України за 2024 рік, згідно з яким спільно з правоохоронцями іноземних держав було проведено 17 міжнародних спеціальних операцій, що дозволило нейтралізувати загрозу з боку транснаціональних хакерських угруповань. Ці заходи не лише припинили незаконну діяльність, а й стали джерелом цінних електронних доказів, які можуть мати значення для різних форм судочинства, включно з міжнародним цивільним процесом [7].

Отже, правоохоронні органи у цивільному процесі виконують допоміжну, проте надзвичайно важливу функцію, без якої ефективність судочинства була б значно обмеженою. При цьому національне законодавство надає правоохоронним органам інституційні й технічні можливості для виконання вищезазначених завдань, у тому числі у взаємодії з іноземними компетентними органами. Водночас практика виявляє проблеми оперативності та належної організації цих процесів, що потребує подальшого вдосконалення.

Висновки. Досвід зарубіжних держав у сфері збирання доказів у міжнародному цивільному судочинстві свідчить про різні моделі участі правоохоронних органів та різні рівні гнучкості процесуальних механізмів. Для України корисним може стати запозичення як американських, так і європейських підходів, адаптованих до національних реалій.

Водночас Україна має розробити і власні інноваційні рішення. Доцільним виглядає створення в структурі Національної поліції або Міністерства юстиції спеціалізованих підрозділів, які б займалися виключно виконанням міжнародних доручень щодо доказів. Це дозволило б підвищити ефективність співробітництва та зменшити часові витрати. Крім того, потребує вдосконалення механізм контролю за своєчасним виконанням ухвал суду: варто передбачити процесуальні строки для виконання доручень, а також встановити відповідальність посадових осіб за їх безпідставне затягування.

Література

1. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18.03.1970 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text (дата звернення: 18 вересня 2025).
2. Regulation (EU) 2020/1783 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters. Official Journal of the European Union. 2020. L 405. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/1783/oj/eng> (дата звернення: 18 вересня 2025).
3. United States Code. 28 U.S.C. §1782. Assistance to foreign and international tribunals and to litigants before such tribunals. Washington, D.C., 1948 (з наступними змінами). URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2019-title28/USCODE-2019-title28-partV-chap117-sec1782> (дата звернення: 18 вересня 2025).
4. Intel Corp. v. Advanced Micro Devices, Inc., 542 U.S. 241 (2004). Supreme Court of the United States. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/542/241/> (дата звернення: 19 вересня 2025).
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40-41, ст.379.
7. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL: <https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti> (дата звернення: 19 вересня 2025).

Анотація

Факас І. Б., Веселий В. С. Правоохоронний орган як суб'єкт збирання доказів у міжнародному цивільному судочинстві: порівняльно-правовий аналіз. – Стаття.

У статті досліджено процесуальний статус правоохоронних органів як суб'єктів збирання доказів у міжнародному цивільному судочинстві. Автор акцентує увагу на зростанні значення транскордонного елементу у цивільних справах, що потребує ефективних механізмів отримання доказів поза межами національної юрисдикції. У цьому контексті автор розкриває нормативно-правові засади функціонування доказування з урахуванням міжнародних договорів, конвенцій та регламентів, які регламентують механізми міждержавної взаємодії. Аналізуються підходи до участі правоохоронних органів у забезпеченні доказування, а також відмінності у правовому регулюванні цього процесу залежно від належності держави до системи загального чи континентального права.

Стаття висвітлює роль правоохоронних органів у цивільному процесуальному законодавстві України, зокрема їхню участь у виконанні судових ухвал, витребуванні доказів, забезпеченні явки учасників процесу. У контексті цифровізації правосуддя особливий акцент зроблено на участі правоохоронців у збиранні та збереженні електронних доказів, що включає дії з вилучення інформації з електронних носіїв, звернення до провайдерів зв'язку та збереження цифрової інформації. Окремлено коло повноважень, технічних та організаційних можливостей правоохоронців, пов'язаних із примусовим виконанням судових доручень.

Автором вказано на важливість інтеграції міжнародного досвіду в національну правозастосовну практику, а також на необхідність вдосконалення існуючих процесуальних інструментів. Наголошено на проблемах реалізації судових доручень через правоохоронні органи, зокрема затягуванні їх виконання, відсутності спеціалізованих підрозділів та чітко визначених строків. У цьому контексті обґрун-

товується доцільність створення окремих інституційних механізмів, які б забезпечували оперативне виконання міжнародних і національних доручень у сфері доказування.

Зроблено висновок про необхідність посилення інституційної ролі правоохоронних органів у забезпеченні ефективності міжнародного цивільного судочинства з урахуванням трансформації правових відносин у цифрову епоху.

Ключові слова: міжнародне цивільне судочинство, докази, правоохоронні органи, судове доручення, транскордонне співробітництво, юрисдикційна взаємодія, правова допомога.

Summary

Fakas I. B., Veselyi V. S. Law enforcement agency as a subject of evidence collection in international civil proceedings: comparative legal analysis. – Article.

The article examines the procedural status of law enforcement agencies as subjects involved in the collection of evidence in international civil proceedings. The author emphasizes the growing significance of the cross-border element in civil disputes, which necessitates the implementation of effective mechanisms for obtaining evidence beyond the limits of national jurisdiction. In this context, the author explores the legal and regulatory framework governing the functioning of evidence collection, taking into account international treaties, conventions, and regulations that define the mechanisms of intergovernmental cooperation. The article analyzes various approaches to the involvement of law enforcement agencies in ensuring the collection of evidence, as well as the differences in legal regulation of this process depending on whether the state belongs to the common law or continental law system.

The article highlights the role of law enforcement agencies in Ukraine's civil procedural legislation, particularly their involvement in the enforcement of court rulings, the collection of evidence, and the facilitation of participants' appearance in court proceedings. In the context of the digitalization of justice, special emphasis is placed on the participation of law enforcement officers in the collection and preservation of electronic evidence, which includes actions such as extracting information from electronic devices, making inquiries to communication service providers, and preserving digital data. The article outlines the scope of powers, technical capacities, and organizational capabilities of law enforcement agencies related to the compulsory execution of court orders.

The author emphasizes the importance of integrating international experience into national law enforcement practice, as well as the need to improve existing procedural instruments. Attention is drawn to the challenges associated with the execution of court orders through law enforcement agencies, particularly delays in their implementation, the absence of specialized units, and the lack of clearly defined timeframes. In this context, the article substantiates the advisability of creating separate institutional mechanisms that would ensure the prompt execution of both international and national requests related to evidence collection.

It is concluded that there is a need to strengthen the institutional role of law enforcement agencies in ensuring the effectiveness of international civil proceedings, taking into account the transformation of legal relations in the digital age.

Key words: international civil proceedings, evidence, law enforcement agencies, judicial request, cross-border cooperation, jurisdictional interaction, legal assistance.

Дата надходження статті: 24.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025